

ВИЦОВАТА РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ НА УЧИЛИЩЕТО – ОТ ГЕНЕЗИСА ДО РЕЦЕПЦИЯТА

Валентин Стоянов

*Средно училище „Св. Климент Охридски“, гр. Пещера
(България)*

REPRESENTATION OF THE SCHOOL IN THE
ANECDOTES – FROM GENESIS TO RECEPTION

Valentin Stoyanov

High School “St. Kliment Ohridski”, Peshtera (Bulgaria)

ORCID ID: 0009-0003-2575-3164

E-mail: ohridski@abv.bg, valjo62@mail.bg

Abstract: The collation between the school anecdotes and their similar generic forms, as the pupils` and teachers` pearls, shows one of the possible ways for anecdotes creation – from an unintentional lapsus or deliberately created word game by compaction of the characters and standardization of the situation turns out a game narrative, which provokes laugh. In a substantive plan, the appellation of the school initiates an extremely flexible reference frame with broad socio-cultural context – from the education process through the family to the entire society. The school context, which requires normativeness and seriousness of the subject, intensifies the contrast between the frames and conduces to the transformation of the cream of the joke`s meaning. The wealth of receptive options raises the need for school anecdotes not to be seen only as pupils or school folklore.

Keywords: school anecdotes, genesis, reception

Резюме: Съпоставката между вицовете за училище и близките до тях жанрови форми като ученическите и учителските бисери показва един от възможните пътища за създаването на вица – от непреднамерен лапсус или от съзнателно създадена игра на думи чрез уплътняване на персонажите и типизиране на ситуацията се получава изгрови наратив, предизвикващ смях. В съдържателен план назоваването на училището създава изключително гъвкава референциална рамка с широко социокултурно съдържание – от учебния процес, през семейството, до цялото общество. Училищният контекст, изискващ нормативност и сериозност на тематиката, засилва контраста между фреймовете и допринася за преобръщането на смисъла в поантата. Богатството от рецептивни възможности поражда необходимостта училищните вицове да не бъдат разглеждани само като ученически или училищен фолклор.

Ключови думи: вицове за училище, генезис, рецепция

Вицовете, свързани с училището, са едни от най-устойчивите групи в българската практика. Откриват се още във възрожденския вестник „Тъпан“ и неизменно присъстват във всяка хумористична медия. Въпреки това все още няма издаден сборник само с такава тематична група вицове – тя се размига в хумористични текстове, свързани със семейството, с детето, с професиите или със студентите. Една от причините е може би в това, че училището се възприема и самовъзприема като сериозна институция, полюсно ориентирана спрямо смеховата култура и критично-корективните послания на вицовете.

Училищната среда не е само обект на хумористична интерпретация, но и самата тя създава различни форми на смех. Една от тях са т.нар. бисери¹, които могат да се открият не само в ученическите съчинения и учителските лапсуси, но дори и в учебниците, като не

¹ Поради липсата на термин за този жанр ще използвам наименованието му в медийната практика.

са характерни само за училищната среда. Те присъстват в рубриката „Смях от съдебните протоколи“, в съвременните примери от интернет за диалог в аптеки, със служители в банки или на колцентрове, в битовото общуване – най-често при децата.

Причините за появата на бисерите са различни. Ученическите, както и бисерите, съществуващи извън училище, са резултат от опита да се използват недобре осмислени термини и изрази, както и от невъзможността да се говори точно и ясно. (Гео Милев е *едноокият повелител на перото*). Учителските са продукт на лапсус, причинен най-често от елизия, или от афект и невъзможността той да бъде овладян (*Ученикът с дъвката – в кошчето!*).

За съжаление дори в новите учебници могат да се открият изречения, близки до ученическите бисери: „Дон Жуан попада в харема на турския султан и става любимец на султан ханъм“ (Хаджикосев 2018: 82). Трудно е да си представим възможните рефлексии, които ще се получат при осмислянето на това изречение, но всички те ще бъдат в план, преобърнат спрямо авторския замисъл. Учениците ще смесят генотациите на *харем*, *султан* и *любимец* и най-вероятно ще пропуснат *ханъм* (турцизмът не се употребява в български език и не притежава очакваната флексия за женски род). По този начин ще декодират само част от съобщението, като му предадат несъществуващ сексуален контекст, без да го осъзнаят изцяло. Желанието да се създаде лаконичен преразказ, прибавено към невъзможността на авторите да се съобразят с ученическия потенциал за осмисляне, водят до изречение с ниска комуникативна пригодност.

Основната характеристика на бисерите е тяхната първичност, проявяваща се на две нива. Те се създават спонтанно, без да има предходни структури. Резултат са от конкретна ситуация – много често дори са

назовани учителите, които са използвали даден израз, и училището, в което преподават. Периодично в печатта се появяват творения от матуристите или от кандидатстудентските изпити, които също имат ясен произход и при желание може да се открие авторът им.

Първичността на бисерите се проявява и в структурата им. Състоят се от едно изречение, често непълно. В тях, за разлика от вицовете, отсъстват определени елементи, които биха могли да се допълнят, за да се направи вероятна реконструкция за пътя, по който се създава вицът. Такива отсъствия са липсата на референциална рамка и поанта, която да преобърне значението; липсата на преднамерена игра с езика, ситуацията или персонажите; липсата на художествено уплътняване. Всичко това лишава бисерите от обобщеността на вица, от художествените му особености, и ги превръща в текст, осмиващ конкретна личност в конкретна ситуация:

(1) Георги, моето момче, гледай ме внимателно, ако искаш да разбереш поне нещичко за маймуните!

(2) Урок по биология в осми клас. Вовочка се разсейва и не слуша. Учителката му прави забележка:

– Вовочка, гледай ме внимателно, ако искаш да разбереш нещо за маймуните.

(превод от руски)

Вторият текст е художествено уплътнен. В него има редица подробности, които показват типичността на ситуацията. Ученикът не е някой си Георги, а притежава обобщения образ на палавника, рушителя на норми (Вовочка е руският еквивалент на Иванчо). Универсалността на ситуацията дава възможност вицът да бъде разбран от широк кръг хора. Както казва Станоев, „като фолклорна форма той по правило изразява едно реално съществуващо и функциониращо знание за

обкръжаващия ни свят и за нас самите“. (Станоев 2005: 89). Така пример (2) активизира представата за училището като място на скука, на незаинтересованост.

В тези примери се проявява едната посока на взаимодействие между двата жанра – от вица се поражда текст, представен като бисер, т.е. като реално произнесена реплика. Всъщност няма никакво доказателство, че някой учител някъде не е казал нещо подобно.

Другата посока на взаимодействие е от една реплика или афоризъм да се създаде виц. В този случай въпросът за генезиса се преплита с проблема за авторството. Фактът, че вицът е фолклорен жанр, не го лишава от необходимостта да има конкретен създател. В огромна част от случаите той остава неизвестен. Ако обаче е историческа личност, той получава „привилегията“ да стане автор на анекдот, а не на виц (според българската терминология).

Интернет дава възможност да се проследи почти в реално време реакцията на конкретни хора спрямо определено събитие. В различните форуми и блогове тази реакция приема понякога формата или на виц, или на близък до него жанр:

(3) Първокласник попаднал на нудистки плаж и възкликнал:

– Я, колко много директори!

(4) Парадокс:

– Значи, ако си гол – не ставаш за директор на училище, обаче ако си гола вода – ставаш за министър на образованието.

(5) Учителката по математика дава задача:

– Деца, ако една учителка по български взема заплатата 600 лева, а кредитите ѝ са 320 лева, след колко време ще обере банката?

И трите варианта са свързани с конкретна ситуация – публикуваните през януари 2017 г. голи снимки (представени като истински) на директор на училище и банковият обир през 2010 г. от учителка по български език и литература.

Пример (3) ще остане неразбран, ако не знаем контекста. Пример (4), включващ съпоставка и контраст, звучи като сентенция, но отново изисква познаване на конкретната ситуация. Пример (5) по идентичен начин с пример (2) показва какво е необходимо, за да има виц – фактите от реалното събитие да са представени в контрастна за това събитие ситуация, която обаче сама по себе си е обичайна като дейност; и да има участници в нея. Естествено, финалът обединява по неочакван начин двете ситуации.

Но има и друго – вицът не се интересува от развитието на случката – кой е пуснал фалшивите снимки, успешен ли е обирът и подобни. За него е важно отклонението, разминаването, негативното явление. Целта е да се покаже това явление, а не да се тълкува.

Показателно е разпространението на тези авторски текстове. Пример (3) има 12 публикации в интернет на една и съща дата – 15.01.2017 г. За вицовете без ясно авторство интернет търсачките показват в пъти повече резултати. В противен случай авторски виц, възникнал по конкретна ситуация, се открива само на едно място – там, където е публикуван:

(6) Децата закъсняват три часа след училище. Най-после се прибират.

– Защо закъсняхте, да не сте си играли в парка?

– Не, мамо, три пъти се прибирахме, но като ни видят на улицата – обаждат се на комисията и тя ни прибира и ни води обратно до училище.

(фейсбук)

Този текст притежава формалните характеристики на вица – тристепенна структура и смислово преобръщане във финала. Но той е прекалено обвързан с конкретна ситуация – създаване на екипи за обхващане на отпадналите ученици. Ако човек не познава този тромав механизъм (включващ представители на пет институции), много трудно ще го разбере и едва ли ще го възприеме като виц.

Възможността да се породи виц от една реплика с езикова неточност се проявява и в други случаи, несвързани с училището, които все пак се откриват доста по-рядко. Схемата отново е същата – от непреднамерената езикова грешка („Дефлориращ сапун на Dove?“ или „Дайте ми един глистер аналгин“) до създаването на наратив с ясно определен игрови дискурс и персонажно присъствие:

(7) – Докторът каза, че най-доброто средство, за да ми се излекува гърлото, е стриптийз.

– „Стрепсилс“ ти е казал!

– Ей, способна си да разбиеш мечтата на всеки...

Някои изследователи отхвърлят изцяло тематичните класификации на вицовете, като ги обвързват с търговския интерес на издателства и читателски групи (Димова 2006: 223). Категоризирането на Димова е въз основа на табутата, които се отхвърлят, но училищните вицове нямат само компенсаторна функция. Станоев също посочва, че двуплановостта на вица, която води до сблъскването на далечни една от друга сфери, изправя изследователя пред невъзможността „да предприеме една или друга класификация в многообразието от теми и персонажи“ (Станоев 2005: 43).

Назоваването на училището във вицовете създава изключително гъвкава референциална рамка, която може да се запълни с различни фреймове – участниците в учебния процес, неговото протичане, взаимодействие

ето с други групи (най-често със семейството). Освен това училището се възприема като пространство на сериозното и отговорно поведение, натоварено със сериозни очаквания за цялостно формиране не само на отделната ученикова личност, но и на цялото поколение. То е полюсно ориентирано спрямо деструктивното поведение; би трябвало да му са чужди всякакви егоистични и аморални прояви. Това дава големи възможности за преобръщане на смисъла в поантата – високите очаквания се снижават в ежедневни постъпки и битовизми; културно-образователните дейности се размиват в телесни и меркантилни изяви. Подобно създаване на контрастна ситуация е особено ясно забележимо в училищните вицове със сексуална тематика. Те показват как табутата, наложени върху учителите и училищните дейности, създават условия за пораждаването на вица.

Но явно училищният модел на взаимоотношения е толкова универсален, че може да се приложи към многобройни дискурси и може да поражда вицове въпреки условността на тематичната определеност:

(8) – Как става така, Яс – пита учителят, – цялата ти ръка е изцапана, а двата пръста са чисти?

– Днес се научих да свиря.

(в. „Стършел“, бр. 1840 от 1981 г.)

(9) – Мамо, всички в училище ме гразнят, че съм алчен.

– Кажу им имената, кои така говорят?

– Ако ми гадеш пет лева, ще ти ги кажа всички!

(в. „24 часа“, 15 – 21 септември 2018 г.)

И в двата случая учебно-образователният дискурс е дистанциран както от посланието на вица, така и от неговата структура. От контекста става ясно, че Яс не свири с пръсти по време на час. Въпросът на учителя

не е свързан с учебната дейност, може да бъде зададен от приятел, съсед, родител. В другите тематични категории трудно може да бъде допусната замяна на даден герой с друг. Там всеки типаж има свои характеристики, които се проявяват в ясно определена ситуация.

По отношение на персонажите училищните вицове допускат най-вече родителите, а по отношение на предметните области – сексуалните взаимоотношения. Теми като социално положение или етнос имат единично присъствие.

Забелязва се интересна частична взаимовръзка между персонажите и структурата на вица.

Когато герои са учители, такова влияние оказва елементаризирането на дейностите в часа. В някои въведението съдържа дума или израз, които не са логическа част от съответния дискурс, а създават условия да се преобърне смисълът във финала. Т.е. те не дават информация на някого от персонажите, а „предупреждават“ слушателя и така подготвят развръзката.

(10) Урок по математика. Учителката пита Иванчо:

– Представи си, че ти дам 150 лева. А ти дадеш от тях 50 на Мария и 50 на Петя. Какво ще стане?

– Оргия!

Въпросът *Какво ще стане?* вместо *Колко ще ти останат?* задава съвсем различна посока за размишления, която е подсказана и от женските имена. В този случай се губи неочакваността на последното изречение, финалът не преобръща изцяло ситуацията и хумористичният ефект се минимализира.

В други вицове се пита „колко е един милион“, „кога се берат черешите (вм. през кой месец)“, „кои зъби се появяват последни“ (а не кой вид зъби), „в какво се разтварят мазнините“ – все неточни въпроси, които подсказват, че се очаква по-различен отговор. Извън тези подсказки, които донякъде предизвестяват поанта-

та, други структурни разлики с останалите вицове не съществуват.

Би трябвало да се очаква, че различните тематични области, проявени в училищните вицове, ще присъстват пропорционално в различните медии. Т.е. процентното отношение на вицовете, обсъждащи качеството на учебния процес, семейните отношения или характеристиките на учители и ученици, би трябвало да бъде едно и също в сборниците, в печатните медии и в интернет.

В отпечатаните текстове обаче акцентът е поставен върху осмиването на индивидуални характеристики, а не на тенденции в образователната система. Това минимализира броя на вицовете, в които е показано неправилното и порочното в образователния процес. Единични са примерите, в които ясно проличава коригиращата функция на вицовете, изискваща критично вглеждане в образователната система:

(11) – Иванчо, на контролното си направил същите грешки като Маришка. Да не би това да е, защото стоиме на един и същи чин?

– А да не би това да се дължи на факта, че ни преподава една и съща учителка?

Показателен в това отношение е броят на в. „24 часа“ от 15 септември 2018 г. По моя идея вестникът публикува цяла страница с вицове само за училището. Доколкото знам, в периодичния печат това е първата тематична рубрика с такава тематика. Само че отпечатаните текстове се различаваха напълно от предложените. Бях избрал предимно вицове, показващи различни недъзи в училище, докато някои от текстовете във вестника имаха само формална връзка с образованието (пример (8)).

Причините за отсъствие на критико-хумористично отношение могат да се търсят най-вече в начина на подбор. В две годишни течения на вестник „Стършел“ (за 1980 и 1981 г.) са отпечатани 28 училищни вица, което представлява по-малко от 2% от всичките 1523. Тук критиките към образователната система са сведени до минимум и са представени най-вече през гледната точка на ученика – учителят е най-мързеливият, защото в час всички деца пишат, само той нищо не прави; проблемът не е в трудния латински език, защото е мъртъв, а в учителите, които са живи. Обществено-политическите условия през осемдесетте години на миналия век изискват българската действителност да бъде представена в положителна светлина, а критиката да е насочена навън. Затова само в 3 текста персонажите имат български имена – Жорко и Петя (2 пъти), а в 13 героите са чужденци – Джон, Руди, Роберт, Яцек, Павлик, Елза, Шуц. Това е причината и за пълното отсъствие на Иванчо като персонаж във вицовете на „Стършел“ – цензурата не би позволила съществуването на ученик, който не спазва правилата и доминира над учителите. За сравнение – в 39% от изследваните съвременни вицове герой е Иванчо.

В съвременните условия действат други причини. Съставителите и издателите не се интересуват от отразяването на учебно-възпитателния процес и не го познават в детайли. За тях вицът явно не е важен с коригиращата си функция, а с развлекателната. Още повече, че институциите не са обект на вицово осмиване – както пролича в пример (6). Има вицове за лекари, но не за Министерството на здравеопазването; за съдии, но не за Министерството на правосъдието; за полицаи и камаджии, но не за МВР (тук изключения правят вицовете за КГБ и ДС, най-вероятно защото тези силови структури символизируют тоталитарната власт като цяло). Ако герои са президенти или дори папата,

те не са показани с прерогативите си, а с поведение, нормално за всеки човек. Действията на персонажите могат да са преувеличени, но не навлизат в сферата на институционалното поведение с неговите норми и регулации. Вицовете показват значимото и голямото в ежедневието, обикновеното, чисто човешкото.

Малко по-различни са случаите с комедийните телевизионни предавания. „Комиците“ показаха няколко скеча, свързани с учебна ситуация. В почти всички случаи текстовете се оказват „заети“ от интернет. Но сценариите отново съдържат известна едностранчивост – смехът е насочен предимно към личните качества на ученици и учители, а не толкова към негативни тенденции в образованието.

При интернет публикациите е значимо личното желание на „разказвача“, неговият собствен усет за добър виц. Само в сайтовете могат да се открият ясно трите функции на училищните вицове – хедонистичната, компенсаторната и коригиращата.

Библиография

Димова 2006: Димова, А. Вицът като езиков и културен феномен. Велико Търново: Фабер, 2006.

Станоев 2005: Станоев, С. Вицът и неговите послания. София: Академично издателство „Марин Дринов“, 2005.

Хаджикосев 2018: Хаджикосев, С., П. Троев, Н. Чернокожев, Ц. Петрова (автори). 2018. Литература. 9. клас. София: Скорпио.